

УДК 336.77

І. В. Мінченко,
аспірант, Уманський національний університет садівництва

ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРЕДИТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АПК

У статті розглянуто особливості систем кредитування аграрного сектора в розвинутих країнах світу, визначено принципові відмінності від вітчизняної системи, а також надано пропозиції, спрямовані на активізацію банківського кредитування підприємств АПК.

In this article have been reviewed features of agricultural sector lending in developed countries, identified fundamental differences from national system, and provided proposals aimed at enhancing bank lending to agricultural enterprises.

*Ключові слова: кредит, кредитування, сільськогосподарські підприємства.
Key words: credit, lending, agricultural enterprises.*

ВСТУП

На сучасному етапі ефективно використання аграрного потенціалу України гальмується через недостатній обсяг фінансових ресурсів у сільськогосподарських виробників. Специфіка сільського господарства полягає в його високій кредитомісткості. Однак потреба галузі у кредитних ресурсах не задовольняється в повному обсязі. Тут не можна не сказати про те, що системне вирішення цього питання досить суттєво стримує неврегульовані проблеми ринку земель сільськогосподарського призначення. Цілковито зрозуміло, що відсутність у земель сільгосппризначення всіх достатніх ознак власності унеможливує їх залучення в економічний обіг, внаслідок чого аграрний сектор дуже втрачає у своїй інвестиційній привабливості.

Суттєвими перешкодами в отриманні кредиту часто виступає й некомпетентна діяльність самих аграрних підприємств, а саме — недостатнє розуміння кредитних ризиків, відсутність фінансових навичок та належного обліку в малих агропідприємствах, низька рентабельність та брак ліквідних гарантій. Але без забезпечення доступу до довгострокових кредитних ресурсів на прийнятних умовах сільгоспвиробники матимуть проблеми з капіталовкладеннями, необхідними для оновлення техніки, будівництва нових об'єктів, впровадження інноваційних технологій тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми створення ефективної системи кредитування сільськогосподарських підприємств знайшли відображення у працях таких вітчизняних учених: В.М. Алексійчука, І.М. Барановського, О.Є. Гудзя, М.Я. Дем'яненка, О.О. Непочатенко, П.Т. Саблука та інших. Але існуючий на сьогодні значний розрив між попитом аграрних підприємств на довгострокові кредитні ресурси та пропозицією цих ресурсів, на прийнятних для обох сторін умовах, зумовлює необхідність подальших наукових пошуків.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті є аналіз особливостей систем кредитування аграрної сфери в розвинутих країнах світу та визначення можливості впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну господарську практику.

РЕЗУЛЬТАТИ

Основним змістом аграрної політики більшості економічно розвинутих країн є державна підтримка аграрного сектора через різного роду субсидії, дотації та пільги. В деяких країнах державні фінансові вкладення в сільське господарство в 1,5—2 рази перевищують ринкову вартість його продукції. Державна підтримка відіграла

основну роль у різкому зростанні виробництва продуктів харчування в країнах, які на сьогодні є їх найбільшими експортерами — в США, Канаді, країнах ЄС.

Можна виділити заходи прямого та опосередкованого державного субсидювання. До заходів прямого державного субсидювання відноситься підтримка доходів сільгоспвиробників, що полягає в:

- прямих державних компенсаційних платежах;
- платежах при збитках від стихійних лих;
- платежах за збитки, що пов'язані із реорганізацією виробництва (виплати за скорочення посівних площ, примусовий забій тварин тощо).

До заходів опосередкованого регулювання АПК відносяться:

- цінове втручання на ринку продовольства шляхом підтримки внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот, тарифів, податків на експорт та імпорт продовольства;

— компенсація витратків сільгоспвиробників на придбання засобів виробництва шляхом надання субсидій на придбання добрив, кормів, сплату відсотків за отриманими кредитами, відшкодування зі страхування майна;

— сприяння розвитку ринку, що передбачає виділення державних коштів на розробку та реалізацію ринкових програм, субсидії на зберігання продукції та транспортні послуги, пов'язані з її перевезенням;

— сприяння розвитку виробничої інфраструктури, що передбачає виділення бюджетних коштів на проведення заходів довгострокового характеру, що забезпечують зростання ефективності виробництва — субсидії на будівництво виробничих приміщень, реалізацію іригаційних проєктів, рекультивуацію земель, а також на сприяння створенню фермерських об'єднань.

Аналіз вітчизняної практики державної підтримки АПК дозволяє стверджувати, що більшість з перелічених заходів прямого та опосередкованого регулювання застосовується і в Україні. Однак принципово відмінним від багатьох країн є механізм кредитування підприємств АПК.

Прийняті законодавчі ініціативи [7] разом із фінансово-економічною кризою негативно позначилися на розвитку кредитних відносин сільськогосподарських виробників із фінансовими інститутами, погіршилися умови кредитування. На сьогодні головним завданням для уряду є створення таких умов, за яких сільськогосподарські підприємства могли б залучати кредитні кошти на пільгових умовах. Але при цьому не зникає необхідність пошуку учасниками аграрного ринку альтернативних джерел фінансової підтримки.

Досвід розвинутих країн світу переконливо засвідчує можливість ефективної співпраці аг-

раріїв з кредиторами на взаємовигідних умовах. Наприклад, завдяки налагодженому економіко-правовому механізму іпотеки в США довгострокове кредитування АПК здійснюється в достатньому обсязі, що забезпечує стійкий його розвиток. Сільськогосподарські підприємства США за допомогою кредитів покривають від 35 до 70 % сукупних витратків. Частка позикових коштів для різних категорій витрат значно відрізняється. При купівлі нерухомості кредит може надаватися в розмірі до 70% від суми угоди. Для придбання машин та обладнання він коливається в межах від 40 до 70%, тварин — близько 50%, різних оборотних засобів — до 100%. Позики на придбання техніки надаються на тривалий термін, а для купівлі добрив, хімікатів, насіння, пального — на короткий, з обов'язковим погашенням протягом 30 днів [8, с. 62].

У США до системи сільськогосподарського кредиту входять такі елементи:

- комерційні банки;
- страхові компанії;
- товарно-кредитна корпорація (ТКК);
- система фермерського кредиту (СФК).

СФК була створена ще в 1916 році. На неї покладені функції з отримання федеральної підтримки з бюджету при реалізації державних аграрних програм. На СФК припадає до 50 % усіх фермерських кредитів. ТКК спеціалізується на короткостроковому кредитуванні, виконуючи заставні операції (до 9 місяців).

Найбільший обсяг позик, наданих аграрному сектору США, припадає на ощадні та федеральні земельні банки. Перевага в отриманні кредитів у США надається високодоходним фермерським господарствам, що мають стабільне виробництво й збут.

Комерційні банки також беруть активну участь в кредитуванні сільського господарства США. Позики, що надають комерційні банки поділяються на короткострокові — до 2 років, середньострокові — від 2 до 7 років і довгострокові — понад 7 років. Відсоткові ставки коливаються в межах від 7% до 8,5% річних. Активна участь банків дозволяє забезпечувати фермерські господарства довгостроковими інвестиціями в необхідному обсязі, що сприяє зміцненню конкурентних позицій аграрних товаровиробників США [5, с. 216].

Якщо порівнювати системи сільськогосподарського кредиту в США та Україні, то можна відзначити значно менший елементний склад останньої. Помітною є й значно вища вартість кредитних ресурсів для аграріїв в Україні. За даними Національного банку України, у 2011 році залучили кредити 2421 підприємств АПК, з них лише 824 на пільгових умовах. Середня відсоткова ставка комерційних банків за надані кредити підприємствам АПК в 2011 році складала 19 %, а розмір компенсації процентних ставок з державного бюджету України — 15,5 %.

У Великобританії немає спеціалізованої системи аграрних кредитів і фермерські господарства підтримуються за допомогою державних субсидій. Сільськогосподарські кредити не є об'єктом державного регулювання, але це не означає, що комерційні банки не беруть участі у кредитуванні АПК. Ще з 1928 року працює сільськогосподарська іпотечна корпорація, яка на сьогодні здійснює довгострокове кредитування сільгоспвиробників (до 40 років). В 1955 році було створено сільськогосподарську кредитну кооперацію, основною метою якої є гарантування фермерських кредитів. Але частка державних субсидій у вартості продукції сільського господарства Великобританії становить більше чверті та є однією з найбільших у світі [1, с. 167].

У Данії державне кредитування фермерів дуже обмежене. В якості гарантій данський фермер повинен надати землю або іншу нерухомість. Також він повинен вказати розрахункову величину очікуваного від використання позики прибутку. Важливими складовими датської моделі фінансування сільгоспвиробництва є іпотечно-кредитні установи, що надають фінансові ресурси під заставу землі. У разі неповернення позики ці структури стають власниками фермерських господарств. Відзначимо, що іпотечно-кредитні установи не мають права надавати позики, розмір яких перевищує 70 % вартості нерухомого майна. В зв'язку з цим їх ризики мінімальні. Більшу ймовірність понести збитки мають звичайні банки, які кредитують датських фермерів [4, с. 14].

Аналіз досвіду кредитування сільгоспвиробників вищезгаданих країн свідчить про нагальну необхідність впровадження іпотеки земель сільгосппризначення. Аргументом на користь застави землі як джерела фінансового забезпечення економічного зростання сільського господарства є те, що у світовій практиці кредити під заставу землі становлять 95 % інвестиційного ресурсу фермерів. І тільки 5 % — кошти від продажу земельних ділянок.

Земельні ділянки сільськогосподарського призначення розглядаються як потенційно достатня і ліквідна застава, що дасть змогу отримувати вітчизняним аграріям середньо- та довгострокові банківські кредити, 10 % якої здатні повністю поглинути кредитні ресурси українських банків [3, с. 22]. Поряд із тим, не можна не враховувати застереження, висловлені О.Є. Гудзем: "до того часу, поки не буде створено умови для стабільної прибуткової діяльності сільськогосподарських виробників, використання сільськогосподарської землі з метою забезпечення повернення кредитів може призвести до довгострокових негативних соціальних наслідків у вигляді масового позбавлення сільськогосподарських виробників своїх земель і формування за рахунок цих земель латифундій" [2, с. 88].

Заслугує на увагу і досвід Бразилії у кредитуванні сільгоспвиробників. Федеративна Республіка Бразилія в 1994 році на національному рівні ввела й ефективно застосовує механізм кредитування сільськогосподарських виробників під заставу майбутнього урожаю. З того часу вже понад 15 років в Бразилії застосовують так звані аграрні розписки, котрі істотно змінили схему фінансування в сільському господарстві [6, с. 9].

Основна мета такого кредитування полягає у створенні умов для сезонного фінансування виробників сільськогосподарських культур з використанням доволі простої системи отримання кредитів і, відповідно, нарощування приватного інвестування в аграрну сферу.

Схема, за якою сьогодні працюють у Бразилії, передбачає, що третину необхідних коштів для посівної кампанії аграрії беруть з власних засобів, третину — у вигляді банківських кредитів (під ліквідну заставу), а ще третину складають аграрні розписки. Емітентом аграрної розписки є сільгоспвиробник.

На сьогодні таких розписок в Бразилії випускається понад 1 млн. Завдяки їм виробники отримують щорічно до 20 млрд дол. У цій системі фінансування основне місце займають трейдери. На думку представників бразильських банків, трейдери — це ті самі банки, з тією лише відмінністю, що банки працюють лише з грошима (вони надають кошти в кредит і хочуть отримати їх назад), а експортери — ще і з товаром. Більш того, трейдерські компанії в Бразилії мають відділи кредитування, подібні до банківських.

Ще однією специфікою роботи ринку є також процес контролю. Так, наприклад, якщо мова йде про видачу грошей по форвардним контрактам, то трейдери отримують право інспектування разом із своїми спеціалістами виробника — контролювати дотримання технологій, оцінювати майбутній урожай тощо.

Не менш важливу роль трейдери відіграють у роботі постачальників засобів захисту рослин, палива, агрохімії. Багато з цих постачальників надають сільгоспвиробникам ресурси по форвардним контрактам під аграрні розписки, за що потім отримують зерно. Однак в їх спеціалізацію не входить його експорт, що змушує їх укладати договори з трейдерами.

Отже, на сьогодні активними користувачами такого механізму кредитування виступають постачальники засобів виробництва, трейдери, банки, переробні підприємства, а також фізичні особи. Тобто покупці аграрних розписок — це інвестори сільського господарства. А, завдячуючи нарощуванню приватного інвестування, держава фактично відсторонилася від кредитування аграрного сектора і надає йому підтримку лише по деяких окремих програмах. Ще одним позитивним наслідком функціонування такого механізму кредитування стало значне зростання експорту, що

дозволило Бразилії перетворитися на одного з провідних учасників міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Принциповими відмінностями існуючої вітчизняної системи інвестування у виробництво сільськогосподарських культур від бразильської є:

1) в Україні, відповідно до Податкового кодексу, не повертається ПДВ експортерам зерна. Як наслідок виробники будуть щорічно втрачати до 12 млрд дол;

2) ПДВ нараховується на перший продаж. Це повністю не дозволяє використати бразильській досвід. За цієї системи при укладанні форвардних контрактів вартість товару буде враховувати ПДВ. Вже при перепродажу податок включити неможна. Тобто з ринку усуваються усі посередники, а це й елеватори, приватні інвестори, трейдери. Отже, все, що ефективно працює в Бразилії у нас не спрацює;

3) держава повинна зменшувати ризики. В нас же держава їх продукує, що й відлякує потенційних приватних інвесторів;

4) в Україні відсутня система страхування урожаю.

Що стосується страхування урожаю, то в розвинутих країнах частка застрахованих посівів становить 15—20 %, а в Україні — лише 3 %. Але, виходячи зі світової практики, агрострахування:

— сприяє забезпеченню продовольчої безпеки держави та нарощуванню експортного потенціалу;

— забезпечує стабільність доходів аграріїв у часі;

— попереджає банкрутство у несприятливі роки і дозволяє продовжити господарську діяльність у майбутньому;

— стимулює вдосконалення технології виробництва;

— сприяє підвищенню довіри кредиторів, що дозволяє залучити кредити і відповідно, розширювати виробництво;

— є прогнозованою й економічно ефективною альтернативою прямим виплатам з бюджету [9, с. 13].

Значною проблемою для поширення агрострахування в Україні є недосконалість законодавчої бази. Необхідно врегулювати питання щодо запровадження окремої ліцензії на агрострахування для страхових компаній, що дозволить створити відповідну інфраструктуру, підготувати кадри, а також розробити сучасні стандартні страхові продукти.

ВИСНОВКИ

Сучасне сільське господарство є кредитомістким і не може успішно розвиватися без державної підтримки. Це зумовлено специфікою виробничих процесів та особливостями формування й руху грошових коштів. Участь держави у процесах фінансування сільгоспвиробників може мати прямий та опосередкований характер.

Досвід розвинутих країн переконливо свідчить, що скоротити державні видатки на підтримку сільгоспвиробників можливо завдяки створенню ефективної системи кредитування аграріїв, до складу якої повинні входити кооперативні, комерційні банки (в тому числі спеціалізовані), фермерські банки тощо. Проте важливою умовою розвитку кредитної інфраструктури АПК є аграрна іпотека, що, в свою чергу, вимагає створення прозорого ринку землі в Україні. Додатковими джерелами фінансових ресурсів для сільськогосподарських виробників можуть слугувати аграрні розписки та поширення агрострахування. Отже, на сьогодні актуалізується проблематика подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, пов'язаної із функціонуванням системи кредитування АПК.

Література:

1. Бодак Г.І. Зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарського виробництва/ Г.І. Бодак/ Науковий вісник НАУ України. — 2012. — Вип. 22.6. — С. 164—169.

2. Гудзь О.Є. Кредитування сільськогосподарських виробників під заставу земель сільськогосподарського призначення: проблеми та перспективи/ О.Є. Гудзь// Економіка АПК. — 2007. — № 1. — С. 84—88.

3. Ерве Ж.-Ж. Земля як порятунком для ринку/ Ж.-Ж. Ерве // Агробізнес сьогодні. — 2010. — № 23 (198). — С. 22.

4. Коробейников М. Сельское хозяйство Дании и его правовая модель/ М. Коробейников // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2005. — № 5. — С. 13—15.

5. Костюк В.А. Зарубіжний досвід іпотечного кредитування в сільському господарстві / В.А. Костюк // Науковий вісник Національного аграрного університету. — 2006. — № 97. — С. 214—217.

6. Кредитование сельхозпроизводителей через аграрные расписки. Бразильский опыт в Украине // Фермерське господарство. — 2011. — № 17 (529). — С. 9.

7. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2010 р. № 794 "Про затвердження порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів" // Офіційний вісник України. — 2010. — № 67. — С. 53.

8. Тоболич З. Зарубежный опыт кредитования сельского хозяйства/ З. Тоболич // Аграрная экономика. — 2010. — № 3 (178). — С. 61—66.

9. Степанюк О. Агрострахуванню бути! / О. Степанюк // Агробізнес сьогодні. — 2011. — № 3(202). — С. 12—13.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2012 р.